

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна

(протокол № _____ від «_____» _____
2026 року),

введено в дію наказом

від «_____» _____ 2026 року

№ _____

Проректор з науково-педагогічної
роботи

_____ **Анатолій БАБІЧЕВ**

СЕРТИФІКАТНА ОСВІТНЯ ПРОГРАМА

**«Формування громадянських компетентностей
здобувачів вищої освіти з огляду на українську національну
ідентичність та партисипацію громад»**

ПЕРЕДМОВА

Сертифікатна програма «Формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти з огляду на українську національну ідентичність та партисипацію громад»:

Керівник програми – Гусева Наталія Володимирівна, кандидат географічних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця

Розробники програми:

Сегіда Катерина Юріївна, доктор географічних наук, професор, професор ЗВО кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця

Борисенко Катерина Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри фізичної географії та картографії

Кандиба Юрій Іванович, кандидат географічних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця

Редіна Валентина Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради

Серьогін Денис Сергійович, доктор філософії, заступник директора з навчально-виховної роботи Харківського ліцею № 170 Харківської міської ради, доцент ЗВО кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця

Анотація програми:

Програма спрямована на підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників закладів вищої освіти та наукових установ у галузі формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти. В умовах протистояння російській агресії та майбутньої повоєнної відбудови України виховання громадянських якостей молоді набуває особливого значення для формування сильної, незалежної та суверенної держави. Саме покоління, яке здобуває освіту сьогодні, стане основою відновленої України, носієм демократичних цінностей та рушійною силою прогресивних трансформацій суспільства в аспекті євроінтеграції.

Особлива увага приділяється розвитку української національної, громадянської та територіальної ідентичності, громадянської активності і відповідальності, залученню молоді до партисипаторних практик у територіальних громадах.

Програма інтегрує сучасні підходи до громадянської освіти, регіонознавчі

аспекти та методики формування активної громадянської позиції в умовах децентралізації і розбудови демократичного суспільства в Україні. Регіональні аспекти програми поєднують загальнонаціональну ідентичність з локальною прив'язаністю до рідної території, дозволяють використовувати культурне, історичне й соціально-економічне різноманіття регіонів як освітній ресурс та забезпечують практичну спрямованість громадянської освіти через аналіз реальних викликів і можливостей конкретних територіальних громад.

Зміст програми враховує виклики та можливості сучасного етапу державотворення, коли Україна потребує свідомих громадян, здатних ефективно взаємодіяти та долучатися до розбудови демократичних інституцій.

1. ОПИС СЕРТИФІКАТНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Загальна інформація		
Офіційна назва програми	Формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти з огляду на українську національну ідентичність та партисипацію громад	
Назва структурного підрозділу (кафедра, факультет, навчально-науковий інститут тощо)	кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця факультет геології, географії, рекреації і туризму Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	
Обсяг (тривалість) програми в годинах та/або кредитах ЄКТС	6 кредитів ЄКТС (180 год.) – з урахуванням самостійної (позааудиторної) роботи та складання заліку	
Мова(и) викладання	Українська	
Передумови навчання	вища освіта, диплом не нижче ОКР 6 (бакалавра)	
Мінімальна та максимальна кількість осіб в групі	від 10 до 25 осіб	
Форми навчання та вартість	дистанційна	
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	karazin.ua	
Мета програми		
підвищення професійної компетентності педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників закладів вищої освіти та наукових установ у сфері формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти з огляду на розвиток їхньої української національної, громадянської та територіальної ідентичності, громадянської активності і відповідальності, залучення молоді до партисипаторних практик у територіальних громадах в умовах повоєнного відновлення України; формування у слухачів сучасних знань, умінь та навичок щодо методик громадянської освіти, розвитку критичного мислення, демократичних цінностей та активної громадянської позиції здобувачів вищої освіти		
Компетентності, що вдосконалюються/ набуваються (із урахуванням Національної рамки кваліфікацій)		
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК.1.	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
	ЗК.2.	Здатність планувати та управляти часом
	ЗК.3.	Здатність спілкуватися державною

		мовою як усно, так і письмово
	ЗК.4.	Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій
	ЗК.5.	Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми
	ЗК.6.	Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети
	ЗК.7.	Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків
	ЗК.8.	Здатність діяти соціально відповідально та свідомо
	ЗК.9.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
	ЗК.10.	Здатність працювати як автономно, так і в команді
Фахові компетентності (ФК)	ФК.1.	Здатність формувати у здобувачів вищої освіти громадянські компетентності на основі національних і демократичних цінностей та прав людини, а також оцінювати рівень їх сформованості
	ФК.2.	Здатність інтегрувати питання української національної, громадянської та територіальної ідентичності в освітній процес закладів вищої освіти
	ФК.3.	Володіння сучасними методами та методиками громадянської освіти в закладах вищої освіти різних спеціальностей
	ФК.4.	Вміння розвивати у здобувачів вищої освіти навички партисипаторної участі в розвитку громад і територій
	ФК.5.	Здатність організовувати проектну та дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти з питань громадянської активності, регіонального розвитку та місцевого самоврядування
	ФК.6.	Здатність аналізувати регіональні особливості розвитку громад та інтегрувати їх у процес формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти

	ФК.7.	Здатність використовувати інноваційні освітні технології для розвитку критичного мислення та громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти
	ФК.8.	Здатність розробляти освітні програми та курси з громадянської освіти
Результати навчання: знання, уміння/навички		
РН.1.		Знати теоретичні основи формування громадянських компетентностей, демократичних цінностей та прав людини у контексті сучасних викликів державотворення
РН.2.		Вміти інтегрувати громадянську освіту в навчальні дисципліни різних галузей знань у закладах вищої освіти
РН.3.		Розуміти сутність та взаємозв'язок української національної, громадянської та територіальної ідентичності та вміти інтегрувати їх у зміст освітніх програм
РН.4.		Володіти сучасними методами та методиками громадянської освіти, інтерактивними технологіями навчання в закладах вищої освіти
РН.5.		Розуміти концептуальні засади партисипаторної демократії та вміти розвивати у здобувачів вищої освіти навички громадської участі в розвитку територіальних громад
РН.6.		Здатність проєктувати та організувати проєктну і дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти з питань громадянської активності, регіонального розвитку та місцевого самоврядування
РН.7.		Уміти аналізувати регіональні особливості розвитку громад, застосовувати регіонознавчий підхід та використовувати локальний контекст у формуванні громадянських компетентностей
РН.8.		Володіти інноваційними освітніми технологіями, методами розвитку критичного мислення та медіаграмотності для формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти
РН.9.		Здатність розробляти та реалізовувати освітні програми, курси та модулі з громадянської

	освіти для різних галузей знань та спеціальностей
РН.10.	Уміти оцінювати рівень сформованості громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти, аналізувати ефективність освітніх практик та коригувати власну педагогічну діяльність
Особливості програми	
Цільова аудиторія слухачів	педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники закладів вищої освіти та наукових установ
Найменування замовника	Міністерство освіти і науки України, заклади вищої освіти, інститути післядипломної педагогічної освіти, наукові установи, органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські організації, фізичні особи
Академічні, професійні можливості за результатами опанування програми	підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти; розробка освітніх програм та навчальних курсів з громадянської освіти; викладання дисциплін громадянської освіти; наукова та дослідницька діяльність з питань громадянської освіти, національної, громадянської та територіальної ідентичності, партисипаторного розвитку громад; робота в центрах громадянської освіти; експертна діяльність з питань громадянської освіти та виховання; консультування органів місцевого самоврядування з питань молодіжної політики; розробка та реалізація проєктів громадянської освіти; координація проєктів студентської громадської активності у закладах вищої освіти; участь у програмах розвитку територіальних громад
Інше	можливість створення мережі практиків громадянської освіти; доступ до бази методичних матеріалів та кейсів; участь у науково-практичних конференціях. Програма включає практичні заняття з можливою участю представників органів місцевого

	самоврядування і громадських організацій, можливі майстер-класи від експертів з громадянської освіти, учасників партисипаторних процесів у громадах
--	---

2. НАВЧАЛЬНИЙ (НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ) ПЛАН

Компоненти програми	Загальна кількість годин/кредитів ЕКТС	Аудиторна робота		Самостійна робота
		Лекція	Практична практика	
Модуль 1. Теоретичні основи громадянської освіти та національної ідентичності	60	10	10	40
Тема 1. Громадянські компетентності в сучасній освіті: сутність, структура, міжнародний досвід	12	2	2	8
Тема 2. Українська національна ідентичність: історичний контекст та сучасні виклики	12	2	2	8
Тема 3. Демократичні цінності та права людини в освітньому процесі	12	2	2	8
Тема 4. Критичне мислення та медіаграмотність як складові громадянської компетентності	12	2	2	8
Тема 5. Патріотичне виховання та формування громадянської ідентичності у здобувачів вищої освіти	11	2	2	7
Підсумкове тестування за модулем 1	1			1
Модуль 2. Партисипаторні практики та розвиток територіальних громад	58	10	10	38
Тема 6. Партисипаторна демократія: теорія та практика громадської участі	12	2	2	8
Тема 7. Децентралізація в Україні: можливості для молодіжної участі	12	2	2	8
Тема 8. Регіональні особливості розвитку громад та локальна ідентичність	12	2	2	8
Тема 9. Волонтерство та соціальне підприємництво як форми громадянської активності	11	2	2	7
Тема 10. Молодіжна політика та механізми залучення здобувачів вищої освіти до розвитку громад	10	2	2	6

Підсумкове тестування за модулем 2	1			1
Модуль 3. Методика формування громадянських компетентностей у здобувачів вищої освіти	60	10	10	40
Тема 11. Інтерактивні методи навчання в громадянській освіті	14	2	2	10
Тема 12. Проектна і дослідницька діяльність та service-learning в розвитку громадянських компетентностей	14	2	2	10
Тема 13. Кейс-методи та ситуаційний аналіз локальних практик громадської участі	12	2	2	8
Тема 14. Інтеграція громадянської освіти у навчальні дисципліни різних галузей знань	10	2	2	6
Тема 15. Оцінювання громадянських компетентностей: методи та інструменти	9	2	2	5
Підсумкове тестування за модулем 3	1			1
Підсумковий контроль	форма проведення підсумкового контролю тестові завдання – 2 год.			
Всього	180	30	30	120

3. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

МОДУЛЬ 1. Теоретичні основи громадянської освіти та національної ідентичності

Тема 1. Громадянські компетентності в сучасній освіті: сутність, структура, міжнародний досвід (12 год.)

Лекція (2 год.): Поняття громадянської освіти (civic education, citizenship education). Мета та завдання громадянської освіти. Моделі громадянства: максималістська і мінімалістська. Компетентнісний підхід у громадянській освіті.

Поняття громадянської компетентності. Структура громадянських компетентностей: знання, уміння, цінності, досвід участі. Рекомендації Ради Європи щодо громадянської освіти. Концепція освіти для демократичного громадянства та прав людини («Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education»). Досвід формування громадянських компетентностей у різних країнах світу. Громадянська освіта в Україні: історія, сучасний стан, перспективи. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Громадянська освіта в контексті Нової української школи та реформування вищої освіти.

Практична робота (2 год.): Аналіз міжнародних документів з громадянської освіти. Порівняльний аналіз підходів до формування громадянських

компетентностей у різних освітніх системах. Розробка структури громадянських компетентностей для конкретної спеціальності.

Самостійна робота (8 год.): Вивчення рекомендацій Ради Європи з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини («Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education»). Аналіз освітніх програм зарубіжних закладів вищої освіти з громадянської освіти. Підготовка есе на тему: «Громадянська компетентність випускника закладу вищої освіти у XXI столітті».

Тема 2. Українська національна ідентичність: історичний контекст та сучасні виклики (12 год.)

Лекція (2 год.): Поняття ідентичності: індивідуальна та колективна. Види колективної ідентичності: етнічна, національна, громадянська, територіальна (регіональна, локальна). Поняття національної ідентичності та громадянської ідентичності, їх співвідношення. Історичні етапи формування української національної ідентичності. Регіональні особливості ідентичності в Україні. Концепція «малої батьківщини». Виклики для національної ідентичності в умовах глобалізації, інформаційної війни та російської агресії. Роль освіти у формуванні та зміцненні національної ідентичності. Баланс між національною ідентичністю та європейськими цінностями.

Практична робота (2 год.): Дискусія щодо складових української національної ідентичності. Аналіз факторів впливу на формування національної ідентичності здобувачів вищої освіти. Розробка освітніх активностей для зміцнення національної ідентичності здобувачів вищої освіти.

Самостійна робота (8 год.): Вивчення наукової літератури з питань української національної ідентичності. Аналіз результатів соціологічних досліджень національної самоідентифікації в Україні. Підготовка презентації про регіональні особливості ідентичності в Україні.

Тема 3. Демократичні цінності та права людини в освітньому процесі (12 год.)

Лекція (2 год.): Сутність демократії та демократичних цінностей. Представницька та партисипаторна демократія. Права людини: історія, класифікація, механізми захисту. Загальна декларація прав людини (1948). Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Конституція України (1996) про права і свободи. Демократична культура та її складові. Демократичні цінності у воєнний час. Академічна свобода та автономія закладів вищої освіти. Принципи студентоцентрованого навчання та академічної доброчесності як прояв демократичних цінностей у закладах вищої освіти. Створення демократичного середовища в закладі вищої освіти.

Практична робота (2 год.): Аналіз кейсів порушення академічної свободи та прав здобувачів вищої освіти. Розробка правил демократичної взаємодії в академічній групі. Методи формування поваги до прав людини у здобувачів освіти.

Самостійна робота (8 год.): Вивчення міжнародних документів з прав людини. Аналіз Статуту закладу вищої освіти та локальних нормативних документів крізь призму демократичних цінностей. Розробка плану освітніх заходів з прав людини для здобувачів вищої освіти.

Тема 4. Критичне мислення та медіаграмотність як складові громадянської компетентності (12 год.)

Лекція (2 год.): Критичне мислення: поняття, структура, методи розвитку, значення для демократії. Медіаграмотність в епоху інформаційного суспільства: здатність аналізувати та оцінювати медіаконтент. Інформаційна війна Росії проти України. Дезінформація, фейки, пропаганда, маніпуляції: механізми поширення, методи розпізнавання та протидії. Фактчекінгові організації в Україні (StopFake, VoxCheck та ін.). Цифрова гігієна та безпека в мережі. Роль критичного мислення у формуванні активної громадянської позиції. Технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Практична робота (2 год.): Вправи на розвиток критичного мислення. Аналіз медіаконтенту та виявлення маніпулятивних технік. Факт-чекінг: практичні вправи. Розробка завдань для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти у межах своєї дисципліни.

Самостійна робота (8 год.): Опрацювання методик розвитку критичного мислення (технологія RWCT, метод Сократа, таксономія Блума тощо). Аналіз медіаматеріалів на предмет достовірності та маніпуляцій. Створення банку завдань для розвитку критичного мислення.

Тема 5. Патріотичне виховання та формування громадянської ідентичності у здобувачів вищої освіти (11 год.)

Лекція (2 год.): Сучасне розуміння патріотизму та патріотичного виховання. Відмінність між патріотизмом та націоналізмом. Компоненти громадянської ідентичності. Роль закладів вищої освіти у патріотичному вихованні. Форми та методи патріотичного виховання здобувачів вищої освіти. Використання потенціалу краєзнавства та регіонознавства у формуванні громадянської ідентичності.

Практична робота (2 год.): Розробка концепції патріотичного виховання здобувачів вищої освіти. Аналіз успішних практик патріотичного виховання в українських закладах вищої освіти. Проєктування освітніх та позааудиторних заходів патріотичного спрямування.

Самостійна робота (7 год.): Аналіз нормативних документів з патріотичного виховання. Вивчення історії та традицій свого закладу вищої освіти як ресурсу формування ідентичності. Підготовка плану інтеграції патріотичного виховання у свою навчальну дисципліну.

Підсумкове тестування за модулем 1 (1 год.): Тестові завдання для перевірки

засвоєння теоретичного матеріалу модуля.

Список рекомендованих джерел

1. Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства. Під заг. ред. О. К. Смірнова. Київ, 2015. 207 с.
2. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: дис. ...канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2018. 199 с.
3. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. Авторський колектив: Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков, Т. Гінєтова, Л. Дух та ін. Київ : Видавництво ЕТНА-1, 2008. 174 с.
4. Громадянська освіта та методика її навчання : підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти. За заг. ред. Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 320 с.
5. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь. За заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2018. 128 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf
6. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ, 2012. 303 с.
7. Громадянин – Держава – Громадянське виховання. Антологія. Упоряд. М. П. Рагозін і О. В. Сухомлинська. Донецьк : Донбас, 2001. 262 с.
8. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії : монографія. Кропивницький, 2022. 110 с.
9. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
10. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII (редакція від 22. 09. 2025). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
11. Ключко К., Колесник Л. Громадянська освіта: мистецтво творити зміни. Київ : Компринт, 2020. 74 с. URL : https://www.researchgate.net/publication/342601341_GROMADANSKA_OSVI_TA_MISTECTVO_TVORITI_ZMINI
12. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
13. Конституція України: права і свободи громадян: навчально-методичний посібник в запитаннях і відповідях. Київ : Право, 1998. 174 с.
14. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р). *Верховна Рада України*. URL :

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#n10>
15. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція), схвалена президією Національної академії педагогічних наук України 21 квітня 2016 року. За ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с. URL : <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/11048/2010-09-29-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini/>
  16. Лазуріна Н. П. Громадянська компетентність особистості: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2012. 237 с.
  17. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник для студентів педагогічних коледжів. Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ : Центр вільної Преси, 2014. 352 с.
  18. Навчаємо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів. За ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер; пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко. 3-тє вид. Київ : Основа, 2016. Т. 1. 164 с.
  19. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
  20. Основи демократії: підручник для студентів вищих навчальних закладів. За заг. ред. А. Ф. Колодій. 3-тє вид., оновл. і доп. Львів, 2009. 832 с.
  21. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2008. 270 с.
  22. Скиба Е. К. Ідентичність у сучасному просторі: монографія. Вінниця : НіланЛТД, 2017. 169 с.
  23. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
  24. Тищенко Ю., Горобчишина С. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності». Київ : Агентство «Україна», 2010. 76 с.
  25. Українське студентство в пошуках ідентичності: монографія. За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 520 с.
  26. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. Заг. ред.: В. І. Луговий, В. М. Князєв, Українська Академія державного управління при Президентові України. Київ : Вид-во АУДУ, 2001. 252 с.
  27. Цілі сталого розвитку. *ПРООН в Україні*. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
  28. Curriculum Development and Review for Democratic Citizenship and Human Rights Education. Prepared by Felisa Tibbitts for UNESCO, the Council of Europe, the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights and the Organization of American States. 2015. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/0/b/219381.pdf>

29. Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE). *Council of Europe*. URL : <https://www.coe.int/en/web/edc>
30. European Education Area. *European Commission*. URL : <https://education.ec.europa.eu/>
31. Global citizenship education: preparing learners for the challenges of the 21st century. *UNESCO*. 2014. URL : <https://www.unesco.org/en/articles/global-citizenship-education-preparing-learners-challenges-twenty-first-century>
32. Intercultural competences: conceptual and operational framework. *UNESCO*. 2013. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768>
33. United Nations Declaration on Human Rights Education and Training : resolution. Adopted by the Human Rights Council. *United Nations Digital Library System*. 2011. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/700939>

МОДУЛЬ 2. Партисипаторні практики та розвиток територіальних громад

Тема 6. Партисипаторна демократія: теорія та практика громадської участі (12 год.)

Лекція (2 год.): Партисипаторна демократія: поняття, принципи, моделі. Форми громадської участі: від інформування до співуправління. Драбина громадської участі. Партисипаторний (партнерський) підхід до розвитку територій. Механізми участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Інструменти партисипації: громадські слухання, громадські ради, електронні петиції, відкриті дані. Партисипативне бюджетування (громадський бюджет): концепція, досвід України та світу. Стратегічне планування за участю громади. Локальні ініціативи. Громадський контроль та підзвітність влади. Е-демократія: цифрові платформи для партисипації (Є-Демократія, Prozorro, Дія). Молодіжна партисипація: особливості та виклики. Залучення здобувачів вищої освіти до розвитку громад: проєкти, волонтерство, дослідження. Формування відповідальності за розвиток «малої батьківщини». Бар'єри громадської участі та шляхи їх подолання.

Практична робота (2 год.): Аналіз інструментів партисипаторної демократії в Україні (зокрема партисипаторних практик у своїй громаді). Моделювання процесу громадських слухань або партисипаторного бюджетування.

Самостійна робота (8 год.): Вивчення міжнародних практик партисипаторної демократії. Аналіз досвіду партисипаторного бюджетування в українських містах. Підготовка есе про можливості та обмеження партисипаторної демократії в Україні.

Тема 7. Децентралізація в Україні: можливості для молодіжної участі (12 год.)

Лекція (2 год.): Реформа децентралізації в Україні: цілі, етапи, результати, успіхи та виклики в різних регіонах. Територіальні громади: повноваження та ресурси. Спроможні громади. Місцеве самоврядування: поняття, принципи,

повноваження (Європейська хартія місцевого самоврядування, 1985). Місцеве самоврядування у воєнний та післявоєнний час. Органи місцевого самоврядування. Інструменти впливу громадян на місцеву владу. Молодіжні ради та інші форми молодіжної участі на місцевому рівні. Можливості для здобувачів вищої освіти долучитися до розвитку своїх громад.

Практична робота (2 год.): Аналіз веб-сайтів місцевих рад щодо можливостей громадської участі. Розробка проєкту молодіжної ініціативи для своєї територіальної громади. Вивчення практики роботи молодіжних рад.

Самостійна робота (8 год.): Вивчення законодавства про місцеве самоврядування та молодіжну політику. Аналіз стратегій розвитку територіальних громад. Інтерв'ю з представниками місцевої влади або молодіжних організацій про можливості молодіжної участі.

Тема 8. Регіональні особливості розвитку громад та локальна ідентичність (12 год.)

Лекція (2 год.): Регіональний розвиток в Україні. Особливості соціально-економічного розвитку регіонів. Регіональні відмінності: єдність у різноманітті. Регіональна політика держави. Стратегії регіонального розвитку.

Локальна (регіональна, територіальна) ідентичність: прив'язаність до місця (place attachment), почуття місця (sense of place). Її роль у розвитку громад. Культурна спадщина як ресурс розвитку територій. Регіонознавчий підхід до формування громадянських компетентностей. Роль закладів вищої освіти у регіональному розвитку.

Практична робота (2 год.): SWOT-аналіз своєї територіальної громади. Картування ресурсів громади для молодіжних ініціатив. Розробка проєкту популяризації культурної спадщини регіону серед здобувачів вищої освіти.

Самостійна робота (8 год.): Аналіз статистичних даних соціально-економічного розвитку свого регіону. Дослідження особливостей локальної ідентичності жителів регіону. Підготовка презентації про унікальні характеристики свого регіону.

Тема 9. Волонтерство та соціальне підприємництво як форми громадянської активності (11 год.)

Лекція (2 год.): Громадянське суспільство: поняття, структура, функції. Неурядові організації (НУО), громадські організації, волонтерський рух. Роль громадянського суспільства у демократії. Громадянська активність та участь. Форми громадянської активності: волонтерство, участь у громадських організаціях, участь у виборах, мирні зібрання, петиції, громадський контроль. Історія громадянської активності в Україні: від дисидентського руху до Революції Гідності. Майдан як прояв громадянськості. Бар'єри громадянської активності: недовіра, апатія, страх.

Волонтерство: види, мотивація, вплив на особистісний розвиток. Соціальне

підприємництво: концепція, моделі, приклади. Волонтерський рух у підтримку армії. Заохочення громадянської активності молоді. Студентське волонтерство в Україні. Університети та інші заклади вищої освіти як центри волонтерської діяльності. Волонтерство як інструмент розвитку громадянських компетентностей. Підтримка студентських соціальних ініціатив.

Практична робота (2 год.): Аналіз успішних практик студентського волонтерства. Розробка волонтерського проєкту для здобувачів вищої освіти. Бізнес-планування соціального підприємства (на прикладі студентської ідеї).

Самостійна робота (7 год.): Вивчення законодавства про волонтерську діяльність. Огляд студентських волонтерських організацій в Україні. Розробка плану інтеграції волонтерського компонента у свою дисципліну.

Тема 10. Молодіжна політика та механізми залучення здобувачів вищої освіти до розвитку громад (10 год.)

Лекція (2 год.): Державна молодіжна політика в Україні: стратегії, програми, ресурси. Молодіжні центри та їх роль у розвитку громад. Грантові програми для молоді. Студентське самоврядування як школа демократії. Правові основи, форми, повноваження студентського самоврядування. Закон України «Про вищу освіту» про студентське самоврядування. Органи студентського самоврядування: студентська рада університету, факультету, гуртожитку. Вибори до органів студентського самоврядування. Участь студентів в управлінні закладом вищої освіти. Студентські організації. Студентські медіа. Студентський активізм. Роль викладача у підтримці студентської активності. Створення сприятливого середовища для громадянської освіти в закладі вищої освіти.

Партнерство закладів вищої освіти з місцевою владою та громадськими організаціями у молодіжній сфері.

Практична робота (2 год.): Розробка механізмів залучення здобувачів вищої освіти до університетського самоврядування. Аналіз молодіжних програм органів місцевого самоврядування. Огляд грантових можливостей для студентських проєктів. Розробка стратегії залучення здобувачів вищої освіти до розвитку територіальної громади.

Самостійна робота (6 год.): Вивчення молодіжних стратегій різних міст України. Моніторинг конкурсів грантів для молодіжних проєктів. Підготовка рекомендацій щодо активізації студентської участі у розвитку громади.

Підсумкове тестування за модулем 2 (1 год.): Тестові завдання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу модуля.

Список рекомендованих джерел

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.

2. Волонтери в соціальній роботі. Упоряд.: О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. Київ : Главник, 2006. 128 с.
3. Волонтерський менеджмент : помічник. Упор. Ю. Мартинова. Київ : Центр волонтеріату «Добра воля», 2010. 110 с.
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL : https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf
5. Децентралізація в Україні. URL : <https://decentralization.ua/>
6. Закон України від 9 липня 2022 року № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
7. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (редакція від 12. 09. 2025). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX «Про основні засади молодіжної політики» (редакція від 13. 07. 2025). *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
9. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місьцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навчальний посібник. Київ, 2017. 110 с. URL : <https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/Місьцеве-самоврядування-в-умовах-децентралізації-1.pdf>
10. Лях Т.Л. Методика організації волонтерських груп : навчальний посібник. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 160 с.
11. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність та поляризація : монографія. Київ : Прінт сервіс, 2014. 132 с.
12. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навчально-методичний посібник. За ред. Т. Л. Лях; авт.-кол.: З. П. Бондаренко, Т. В. Журавель, Т. Л. Лях та ін. Київ : Версо-04, 2012. 288 с.
13. Національна молодіжна стратегія до 2030 року, затверджена Указом Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
14. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: діагностичний інструментарій : методичні розробки. Уклад. Т. О. Рудякевич. Житомир : ЖДУ, 2004. 20 с.
15. Партиципація як фундамент демократичного суспільства. *Інститут місцевого розвитку*. URL : <https://www.mdi.org.ua/images/2024/02.2024/tez/1.----PDF-19-12-23--1-1.pdf>
16. Партиципативні методи й інструменти інформування громадськості. *Інститут місцевого розвитку*. URL :

- https://www.mdi.org.ua/images/2024/062024/12062024/15-__.pdf
17. Пістун М. Д., Мельничук А. Л. Сучасні проблеми регіонального розвитку : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. 286 с.
  18. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія. За ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.
  19. Реформа децентралізації. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
  20. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації). *Міжнародний центр перспективних досліджень*. URL : https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf
  21. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с. URL : <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Miscevesamovryaduvannya.pdf>
  22. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики: навчальний посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 372 с.
  23. Pateman С. Participation and Democratic Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>

МОДУЛЬ 3. Методика формування громадянських компетентностей у здобувачів вищої освіти

Тема 11. Інтерактивні методи навчання в громадянській освіті (14 год.)

Лекція (2 год.): Інтерактивне навчання: принципи, переваги, методи. Студентоцентроване навчання. Активні методи навчання для формування громадянських компетентностей: дискусії, дебати, кейс-метод, рольові ігри, симуляції, проблемноорієнтоване навчання, «акваріум», «світове кафе». Дебати: формати, правила, тематика. Рольові ігри: парламентські дебати, громадські слухання, засідання місцевої ради. Симуляції демократичних процесів: вибори, референдум. «Світове кафе» (World Café). Метод відкритого простору (Open Space). Методи театралізації. Фасилітація групової роботи. Використання мультимедіа: відеоматеріали, документальні фільми, інфографіка. Віртуальні екскурсії історичними місцями. Запрошення експертів-практиків: депутати, активісти, журналісти. Польові заняття: відвідування органів влади, НУО, місць пам'яті.

Практична робота (2 год.): Проведення навчальних дебатів на актуальну громадянську тематику. Організація «світового кафе» для обговорення питань громадянської активності. Розробка сценарію рольової гри з громадянської тематики для своєї навчальної дисципліни.

Самостійна робота (10 год.): Вивчення методичної літератури про інтерактивні методи навчання. Аналіз відеозаписів проведення інтерактивних

занять з громадянської освіти. Підготовка плану інтерактивного заняття для власного курсу з інтеграцією громадянських компетентностей.

Тема 12. Проектна і дослідницька діяльність та service-learning в розвитку громадянських компетентностей (14 год.)

Лекція (2 год.): Проектне навчання (project-based learning): сутність, етапи, переваги. Типи навчальних проектів. Види студентських проектів з громадянської тематики: дослідницькі, соціальні, медійні, адвокаційні. Організація проектної діяльності здобувачів освіти, спрямованої на розвиток громад. Темі проектів: історична пам'ять громади, аналіз місцевого бюджету, моніторинг доступності публічних послуг, вивчення громадської думки, картування проблем міста/села, екологічні ініціативи, волонтерські про'кти.

Дослідницька діяльність здобувачів освіти з питань громадянської тематики. Методи дослідження: опитування, інтерв'ю, спостереження, картографування, ГІС-аналіз тощо. Концепція service-learning: поєднання навчання і служіння громаді. Досвід service-learning у світі та в Україні.

Практична робота (2 год.): Розробка проектного завдання з громадянської тематики. Планування дослідницького проекту для здобувачів освіти з аналізу локальних практик громадської участі. Проектування service-learning активності у партнерстві з територіальною громадою.

Самостійна робота (10 год.): Вивчення методології проектної і дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти. Аналіз кращих практик студентських проектів громадянської спрямованості. Розробка детального плану проекту service-learning для інтеграції у власну дисципліну або позааудиторну роботу.

Тема 13. Кейс-методи та ситуаційний аналіз локальних практик громадської участі (12 год.)

Лекція (2 год.): Кейс-метод в освіті: історія, види, переваги. Структура навчального кейсу. Методика роботи з кейсами. Використання локальних практик громадської участі як основи для кейсів. Ситуаційний аналіз проблем і можливостей територіальних громад.

Практична робота (2 год.): Аналіз готових кейсів з громадянської тематики. Розробка власного навчального кейсу на основі локальної практики громадської участі. Проведення ситуаційного аналізу актуальної проблеми територіальної громади.

Самостійна робота (8 год.): Збір інформації про локальні практики громадської участі у своєму регіоні. Вивчення методичних рекомендацій щодо створення навчальних кейсів. Підготовка навчального кейсу для використання у власній педагогічній практиці.

Тема 14. Інтеграція громадянської освіти у навчальні дисципліни різних галузей знань (10 год.)

Лекція (2 год.): Моделі викладання громадянської освіти у закладах вищої освіти: окремі курси та інтеграція у всі дисципліни (whole-institution approach). Громадянська освіта як наскрізна компетентність. Підходи до інтеграції громадянської освіти: міждисциплінарний, трансдисциплінарний. Інтеграція громадянської освіти в дисципліни різних галузей знань: природничі науки, технічні науки, соціогуманітарні науки, мистецтво. Можливості різних дисциплін для формування громадянських компетентностей. Розробка силабусів з інтегрованим компонентом громадянської освіти.

Практична робота (2 год.): Аналіз потенціалу власної дисципліни для формування громадянських компетентностей. Розробка фрагменту силабусу дисципліни з інтегрованим компонентом громадянської освіти. Проектування міждисциплінарного модуля з громадянської тематики.

Самостійна робота (6 год.): Вивчення досвіду інтеграції громадянської освіти у різні дисципліни. Аналіз силабусів зарубіжних закладів вищої освіти щодо громадянського компоненту. Підготовка плану інтеграції громадянських компетентностей у власну дисципліну на семестр.

Тема 15. Оцінювання громадянських компетентностей: методи та інструменти (9 год.)

Лекція (2 год.): Особливості оцінювання компетентностей. Методи оцінювання громадянських компетентностей: тестування, аналіз кейсів, портфоліо, проекти, есе, самооцінювання та взаємооцінювання, експертне оцінювання. Критерії оцінювання громадянської активності та відповідальності. Формувальне та підсумкове оцінювання. Рефлексія як інструмент розвитку громадянських компетентностей. Міжнародні дослідження громадянської освіти: International Civic and Citizenship Education Study (ICCS). Моніторинг розвитку громадянських компетентностей протягом навчання у закладах вищої освіти.

Практична робота (2 год.): Розробка інструментів оцінювання громадянських компетентностей для конкретної дисципліни. Створення рубрик оцінювання проектів громадянської спрямованості. Проектування системи портфоліо для відстеження розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти.

Самостійна робота (5 год.): Вивчення методичної літератури про оцінювання компетентностей. Аналіз міжнародних інструментів оцінювання громадянських компетентностей. Підготовка комплексу оціночних матеріалів для власної дисципліни.

Підсумкове тестування за модулем 3 (1 год.): Тестові завдання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу модуля.

Список рекомендованих джерел

1. Аніщенко В. М., Артюшина М. В., Герлянд Т. М., Кулалаєва Н. В., Романова Г. М., Шимановський М. М. та ін. Теорія і практика проектного

- навчання у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. За заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. Житомир : «Полісся», 2019. 208 с.
2. Вержиховська О. М., Гурський В. А., Плахтій М. П. Науково-дослідна діяльність в галузі освіти : навчально-методичний посібник. Вид. 2-е, доповн. і перероб. За ред. П. Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський : МЕДОБОРИ ПП, 2015. 137 с. URL : https://k-psmpokr.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/ОНД_книга-1.pdf
  3. Гніденко М. П., Вишнівський В. В. Сучасна методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2019. 127 с.
  4. Грипич С. Н., Буравкова Л. М. Науково-дослідницька діяльність студентів : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2021. 290 с. URL : <https://library.rshu.edu.ua/images/2023/referyvania/nayk-doslid.pdf>
  5. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. Авторський колектив: Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков, Т. Гінетова, Л. Дух та ін. Київ : Видавництво ЕТНА-1, 2008. 174 с.
  6. Громадянська освіта та методика її навчання : підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти. За заг. ред. Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 320 с.
  7. Єрмоленко А. Інтерактивні технології навчання: електронний навчальний курс. Біла Церква : БІНПО, 2022. 37 с.
  8. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
  9. Мосол Н. О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі. URL : https://nmv.zsmu.edu.ua/upload/doc_nmv/pk/sman_interaktyvni_metody_navch_u_vyshchii_shkoli.pdf
  10. Навчаємо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів. За ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер; пер. з англ. та адапт. Л. І. Паращенко. 3-тє вид. Київ : Основа, 2016. Т. 1. 164 с.
  11. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 141 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf
  12. Пометун О. І., Побірченко Н. С., Коберник Г. І., Комар О. А., Торчинська Т. А. Інтерактивні технології: теорія та методика: посібник для викладачів ПТУ, коледжів. Умань-Київ, 2008. 94 с.
  13. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2007. 160 с. URL : <https://ktef.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/47/2019/12/metod-proektv-y-navchalnomy-protses-metodichniyi-posbник.pdf>
  14. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
  15. Стинська В. В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник.

- Івано-Франківськ, 2022. 180 с.
16. Туленков М. В. Аналіз ситуаційний, кейс-стаді (метод дослідження). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Аналіз_ситуаційний,_кейс-стаді_\(метод_дослідження\)](https://vue.gov.ua/Аналіз_ситуаційний,_кейс-стаді_(метод_дослідження))
  17. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ : Знання, 2004. 307 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheiko_Vasyl/Orhanizatsiia_ta_metodyka_naukovodoslidnytskoi_diialnosti.pdf
  18. Юрчик О. В. Впровадження проектної технології в навчальний процес : навчальний посібник. Хмельницький, 2015. 88 с.
  19. Яремчук В. Основи науково-дослідної роботи студентів : навчальний посібник для студентів факультетів гуманітарного профілю. Острого : Національний університет «Острозька академія», 2012. 56 с.
  20. Bruce W. S., Hoppe S. *Service-Learning: History, Theory, and Issues*. Bloomsbury Academic, 2004. 209 p.
  21. *International Civic and Citizenship Education Study*. IEA. URL : <https://www.iea.nl/studies/iea/iccs>
  22. Koslowsky J., Lorenzen F., Anjos S., Silva J. M., Matraka A. *Understanding Service Learning*. URL : https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/fd6e8e80-9dc9-48a3-aba8-d06f61ed355e/Service_Learning.pdf

4. ФОРМИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Завершальним етапом навчання за програмою «Формування громадянських компетентностей здобувачів вищої освіти з огляду на українську національну ідентичність та партисипацію громад» є складання заліку у формі тестування. Час проведення – 2 години. Тест складається з 30 питань, кожне з яких має 4 варіанти відповіді, лише один із яких є правильним.